

Twee proefschriften over het katholieke lezen

Hoe de katholieken lezen

78

ED SCHILDERS

Een vergeten uitdrukking zegt dat katholieke geschriften niet gelezen werden: *Catholica non leguntur*.

Een enigszins cynische variant luidt: *Catholici non legunt*, waarmee gezegd wil zijn dat katholieken helemaal niet lezen, zelfs de bijbel niet. Dit natuurlijk in tegenstelling tot protestanten, bij wie ten minste een korte lezing uit de Schrift vaak de amuse was van iedere warme maaltijd. In werkelijkheid lezen katholieken wel en er is nog een variant waarin de twee gezegdes venijnig samenkomen: *Catholici non legunt catholica* – katholieken lezen, maar geen katholiek werk. Wie daarin gelooft, heeft pas echt een probleem.

Zowel Cecile van Eijden-Andriessen als Bram Noot promoveerden in 2010 aan de Universiteiten van Tilburg en Amsterdam met een proefschrift waarin onderzocht wordt hoe geletterde katholieken zich hebben ingespannen om ervoor te zorgen dat katholieken toch vooral deugdelijke katholieke literatuur zouden lezen.

Bram Noot doet dat onder de titel *Lezen met een roomse bril*, en hij onderzocht de 'opvattingen over literatuuronderwijs in katholieke scholen' tussen 1868 en 1924. Educatie dus, en daarbij moeten we vooral denken aan de opleidingen van katholieke onderwijzers en leraren. Vorming is hier belangrijker dan de verkapte vorm van censuur die centraal staat in Van Eijden-Andriessens *'Moralinezuur' en voorlichting*, over de rol van IDIL, de Informatie-dienst inzake lectuur, die 'het gevaarlijk boek' en 'ongezonde lectuur' bestreed door voorlichting aan bibliotheek en boekhandel. Hoewel IDIL pas na de Tweede Wereldoorlog goed van de grond kwam, sluiten de twee boeken toch goed op elkaar aan doordat Van Eijden-Andriessen ook ruim aandacht besteedt aan de lange voorgeschiedenis van IDIL.

Gevaar

Beide instrumenten – letterkundig onderwijs en voorlichting – zijn geworteld in dezelfde bodem: de veronderstelling namelijk dat lezen gevaarlijk kan zijn, niet alleen voor

het individu, maar uiteindelijk voor de hele samenleving. De Franse Revolutie (1789) was daar als resultaat van de Verlichting en onder aanvoering van Voltaire en Diderot een sprekend voorbeeld van.

Tot ongeveer 1850 is deze boekendreiging nog te overzien. Wat niet deugt, krijgt een plaatsje op de *Index Librorum Prohibitorum*, de Vaticaanse Lijst van Verboden Boeken. Naarmate de twintigste eeuw dichterbij komt, wordt het probleem steeds groter. Steeds meer mensen kunnen en gaan lezen en er ontstaan, ook in de pers, populaire genres als sensationele feuilletons, misdaadlectuur, keukenmeidenromans en treinlectuur. Kortom, lectuur waarin het niet zo nauw genomen werd met de katholieke zedenleer. De Index kan die vloedgolf van wat toen 'Schund' genoemd werd niet meer keren en de dijkbewaking daartegen gaat steeds meer plaatsvinden op landelijk en zelfs regionaal niveau, met de bisschoppen als verantwoordelijken. In Nederland komt in 1904 het eerste recensietijdschrift van de grond: *Lectuur*. Het zal overgaan in *Boekenschouw*. Dat krijgt enige tijd concurrentie van *Boekzaal*. In Vlaanderen start *Boekengids*, dat na de oorlog zo nauw mogelijk samenwerkt met IDIL.

Zorgenkind

Hoewel het gevaarlijke boek veel en gemakkelijke slachtoffers maakte onder de 'gewone lezers', is de belletrie altijd het grootste zorgenkind gebleven. Goethe had met *Werther* een ware zelfmoordgolf veroorzaakt, zei de pastoor. Door lezing van Zola hadden massa's kleine luiden zich van de moederker afgekeerd, vond de kardinaal. De overtuiging was: hoe beter de auteur, hoe sluipender het venijn.

Zowel Noot als Van Eijden-Andriessen beperken zich vrijwel uitsluitend tot Nederlandse belletrie. De inhoud van bloemlezingen, literatuurmethodes en reeksen waarin verantwoorde teksten bezorgd worden, zijn Noots onderwerp. Hij bespreekt hun inhoud en ontwikkelingsgang onder invloed van zowel literaire als maatschappelijke veranderingen. In literair opzicht is dat bijvoorbeeld de opkomst en doorbraak van de Tachtigers. Heeft Willem Kloos, of nee, liever

Marcellus Emants, wel eens iets geschreven dat een katholiek mag lezen? En wat doen we met Frederik van Eeden? Ooit verguisd, later bekeerling. Hoe moeten we Joost van den Vondel waarderen, ook al een bekeerling, maar nog steeds geclaimd door protestant Nederland? Louis Couperus of toch maar monseigneur Schaepman? Kan de Overbetuuwse luimige dichter Bernard van Meurs op tegen dominee De Schoolmeester? Bosboom-Toussaint of de drie Maria's: Viola, Koenen, Gijsen?

Stijl

Op dit punt is de uitkomst van Noots onderzoek verrassend. Er is beduidend minder sprake van verzuiling dan je op voorhand zou denken. Noot toont bijvoorbeeld aan dat in de uitgaven van de pedagogische reeks *Bloemkrans* (Tilburg 1883-1895) bijna evenveel protestante auteurs werden opgenomen als katholieke. Opmerkelijk is ook dat het bestuderen van belletristiek van protestante of zogenaamde neutrale auteurs niet alleen kon bijdragen aan de letterkundige kennis van de katholieke studenten, maar ook gebruikt werd om hun gevoel voor taal en stijl te ontwikkelen. De samenstellers van de door Noot behandelde bloemlezingen en methodes zijn in het algemeen veel liberaler dan de verstarde recensenten uit hun tijd, en die van IDIL. Het katholieke literatuuronderwijs had duidelijk weinig zin om zich via het onderwijs in letterkundig Nederland te afficeren als 'roomser dan de paus'.

Medelijden

Wie daar geen moeite mee had, was Gerard Verbiest, de directeur van IDIL. Zijn bijnaam was 'de paus van Tilburg'. Hij zette een fijnmazig systeem op om katholieke bibliotheken, boekhandelaren en uitgevers te informeren over het morele gehalte van nieuwe boeken. Conform de roomse Boekenwet werden daarbij door Verbiests recensenten beoordelingen gegeven, met de Romeinse I als indicatie voor 'Verboden'. Simon Vestdijk, Marnix Gijsen, W.F. Hermans, Hugo Claus, Simon Vinkenoog, Gerard Walschap... het zijn maar een paar namen van de vele auteurs die door IDIL aan de schandpaal werden genageld. Verbiest streed tegen niets minder dan 'de ontbinding in ons ontredderd tijdsgewricht'. Zijn onvoorwaardelijke trouw aan de Roomse principes en zijn volslagen ongevoeligheid voor de letterkundige ontwikkelingen zijn hem duur komen te staan gekomen. Er zijn weinig proefschriften waarin je medelijden - nou ja, bijna - krijgt met een

van de hoofdrolspelers, maar dit is er een.

Ondergang

De organisatie en de ideologie van IDIL zijn belangrijk, maar het spannendst is toch wel de ondergang van beide. De vernedering van Verbiest begint eigenlijk al vrij snel, in 1949. Dan haalt feestredenaar Anton van Duinkerken hard uit naar IDIL tijdens een jubileumdiner in Amsterdam van uitgeversvereniging Sint Jan. Verbiest verliet verontwaardigd en bedroefd de feestzaal waar hij zelf voor eigen parochie had moeten preken. Nog geen jaar later speelt zich de beruchte kwestie af met W.F. Hermans. Die pleitte in Podium voor een 'verbod van het half-ondergronds cultureel terreurorgaan I.D.I.L. te Tilburg'. Verbiest nam de meeste aanstoot aan de bijval die Hermans kreeg van katholieke zijde in de katholieke pers. In 1955 volgt dan wel niet de doodsteek maar toch de beslissende aanslag als het katholieke cultureel tijdschrift *Roeping* een volledige aflevering wijdt aan een kritische beoordeling van IDIL. Onverdachte auteurs als Gabriël Smit en Lambert Tegenbosch zetten daarin harde vraagtekens bij het functioneren van IDIL. Tien jaar later verheft het Tweede Vaticaans Concilie de eigen verantwoordelijkheid van de lezer tot norm.

Katholieken waren toen al lang aan het lezen, maar nu werd het dus ook officieel onfeilbaar: katholieken lezen wat ze willen lezen. Om met Noot te spreken: zonder bril.

Info

Cecile van Eijden-Andriessen, 'Moralinezuur' en voorlichting. De twee gezichten van Idil in het katholieke debat om de moderniteit 1937-1970. Tilburg: Zuidelijk Historisch Contact 2010, 406 pp., ISBN 978-90-70641-92-4, pb., € 29,50.

Bram Noot, *Lezen met een roomse bril*. Opvattingen over literatuuronderwijs in katholieke scholen 1868-1924. Tilburg: Zuidelijk Historisch Contact 2010, 300 pp., ISBN 978-90-70641-91-7, pb., € 29,50.

WELK BOEK? EEN GOED BOEK

Quel livre? Un bon livre
Welches Buch? Ein gutes Buch
Quale libro? Un buon libro
¿Qué libro? Un buen libro
What book? A good book

IDIL

Informatie-Dienst Inzake Lectuur
Service d'information pour
les lectures
Informations-Dienst In bezug auf Lektüre
Servizio d'informazione libraria
Servicio de orientación concerniente
la lectura
Information Service Concerning Literature